

K Ü L Ö N F É L É K .

Debreczen és az unitarismus. A debreczeni „Evangelio-mi prot. lap“ idei 22. számában Dr. Márk Ferencz a német és más prot. egyetek, s ezekkel együtt minden szabadabb vallási irány felett meghuzván a halálharangot, egyebek közt ezeket mondja: „igaz, hogy az efféle egyházellenes pártoknak ugy előállása, mint elenyészése felette gyors s sokszor csakis az idő kérdése. Csak egy tekintet a protestáns egyház történelmébe, s tüstént látni fogjuk, hogy állításunk teljesen igazolva van. A reformáció kora óta is, hány ily romboló mozgalmak merültek (tán magyarosabb lesz vala: mozgalom merült) fel s tüntek el ismét az egyház láthatáráról! Ott van a socinianismus, a wolfi bölcsezet nagy befolyása a theológiára, az angol deismus, a francia atheismus, a német rationalismus, s ennek biztos resultatuma a Protestantenverein . . . mindezen tunemények már, részint egyes, részint pedig több egyének (tán egyén-t akart mondani a több után), befolyása által némi létjogot erőszakoltak ugyan ki magoknak az egyházban???! Vajon nem inkább elmondhatnók ezt a kálvinismusról, mint az unitarismusról? mert míg az unitarismus soha erőszakot nem használt, addig a kálvinismus máglyát gyújtott Servétnek, s kivégeztette Alvinczit); sokszor annak szívét és életerét is béhatóbban és közelebről érintették; helyet foglaltak magoknak ugy az iskolai mint a templomi szószékeken; de eljött az idő, a mikor felettök is kedvezőtlen szél kezdett elfújni, (ez lehet kegyes ohajtása, de még eddig nem igaz az unitáriusokra nézve), s őket a hajó orrának kormányáról (a kormány a hajó farán szokott lenni) a leghátsóbb szegletbe leszorította, s az általok eddig vezetett hajó, a kormányosok leszorultával, irányt veszve rohant a megsemmisülés örvénye felé. . . . Hát a mi magyar protestáns-egyletéseink meddig dominálnak még, már t i. bizonyos körökben? Mikor üt már rájuk nézve is a feloszlás órája? Mikor következik bé az az idő, a midőn valaki közülök, megsokalva a sok ide s tova ingadozást, a biztos czélnélküli irányt, s azon bőkezűséget, melylyel a modern atyafiak az unitáriusokat elhalmozzák (e mondatnak semmi értelme nincs) határozottabb s öntudatosabb módon lép világ elé . . . ? Talán előbb, mint mi gondolnók, ők pedig ohajtanák“. Azt hiszem, ehhez egy józan protestáns ember számára sem kell commentár. Mondja aztán valaki, hogy a debreczeni atyafiak hívek kiadott programjukhoz és a protestantismus magasztos elvéhez, a lelkiismeret szabadságához, s nem csupa üres szó mindaz, a mit ők a középkori scholastica modorában mondanak? Bizony méltán ráillik Márk Ferenczre, a mit Virgilius oly találóan mondott: „Dat inania verba, dat sine mente sonum“

Hanem hát a dolognak komolyabb oldala is van. S ez az, hogy Márk Ferencz hűtelen az evangeliumi szabadsághoz, a Helvetica Confessio I. és II. részeihez, hűtelen a debreczeni irányelvek jelszavához: „religio est res liberrima“. (Lásd az ev. prot. lap 1875 évf. 4. sz.).

Kárörömmel tekint minden mozzanatra, a mi a másként gondolkozók és hívők egyházában és együletében támad, s azokból a régi szokott nótákon azok elenyésztét jósolja. Lekiábálja és kioltani szeretne minden oly egyházat, a mely az evangéliumi szabadságot nemcsak szóval vallja, hanem a gyakorlatban is érvényesíti, s ennek következtében az övétől különböző nézetekre, elvekre jut. Sőt az ily emberek szeretnék kilönni az egyházból saját hitrokonait, testvéreiket is, a kik velök ellenkező nézetben vannak. Az ilyen eljárás az illetők szenteskedését, önzését árulja el, s bizonyára nem mutat igaz vallásosságra, jézusi szeretetre. De hiszen gyümölcseről ismeri meg az ember a fát. Bizony pedig ideje volna már, ha közelednének ahhoz, a mit Genf 1640-ben a pecsétjére jel-szónak tett: „Post tenebras spero lucem“. Egyébiránt, hogy Dr. Márk Ferencz és a debreczeni theologia többé hasonló dilemmákba ne jusson, egy ajánlatot teszek. A ki az unitárius és ref. egyházak elveit ismeri, tudja, hogy mi a szeretet munkáiban általában, s a külsőségekben kisebb nagyobb mértékben megegyezünk. A különbséget tehát köztünk a dogmai kérdések teszik. Ám fogjunk hozzá bátran, vitassuk meg őszintén, ne egyik vagy másik symbolikus könyv világitása mellett, hanem egycsenesen és csupán a jézusi elvek alapján (a minthogy keresztény rajta kívül más alapot nem is választhat) a minket egymástól elválasztó kérdéseket, outsk le, ha lehet, a válaszfalat, a mely Krisztus hiveit egymástól elkülöníti, úzzuk el a gyűlölet ördögét, a mely némelyekbe anynyira szeret befészkelődni, s ott a vizály magvait hinteni el. S ha valamelyik fél a másikkal igazságát elismerni kénytelen leend, az ne szégyelje Krisztus evangéliumát.

Dr. Ballagi lemondása. A mint a Prot. e. és isk. lap idei 22. számából értesülünk, Dr. Ballagi Mór egészségi állapota miatt a dunamelléki ref. egyházkerület május 26 s köv. napjain tartott közgyűlésén tanári hivataláról lemondott. E lemondás valamint minket, egy a közgyűlést is anynyira meglepte, s ez anynyira érezte a veszteséget, hogy ez úgy tárgyalását másnapra halasztotta, remélvén, hogy lemondási szándékát megmáshíthatja. Különösen megható volt a budapesti ev. ref. theologia növendékeinek a közgyűléshez intézett folyamodása, melyben melegen ecsetelve szeretett tanáruk iránti ragaszkodásukat, a tőle nyert lelki hasznot, és a fájdalmat, a mely őket a Dr. Ballagi lemondása által érte, kéri a közgyűlést, hogy eszközölje ki, hogy a tanári széken tovább is megmaradjon. Sajnáljuk, hogy ez nem sikerült, — anynyival inkább, mert Ballagi egyike ama jeleseknck, a kik hazánkban a theol. irodalom terén legtöbbet tettek, s a ref. egyház kebelében a szabad vizsgálódásnak jogosultságot és érvényt szereztek. Reméljük azonban, hogy ha a terhes tanári hivataltól megvált is, nem szűnik meg szokott buzgalmával, kitűnő tehetségeivel és széles ismereteivel theologiai irodalmunkat gyarapítani és a gyomokat irtani az urnak szőlőjében. Lemondása után a prot. egyület feloszlását ajánlja. A tanítványi kegyelet egy „Ballagi alapítvány“ létesítésén fáradoz.

— **Még egyszer Debreczen.** Midőn a fennebbi közlemények már ki voltak szedve, kaptuk a debreczeni prot. lap idei jun. 22-iki számát, a mely „különfélék“ c. rovatában két közleményt szentelt az

unitáriusok. Az egyik az amerikai unitáriusokat illeti. Ebben a rossz akaratú „Weekly Review“ után azt mondja, hogy „az unitáriusok új neveket vesznek fel, hogy toborzzák társulatukba a tagokat, . . . s falragaszaikon ilyféle csábító hirdetések olvashatók: templomi multságok Michiganban, szép drámai előadások, a szokott társasági tánc“. A ki tudja, hogy az unitáriusok az egyetlen felekezet, a mely már az őskereszténység idejétől fogva komoly dolgot csinált a vallásból, s az új világ mozzanataival ismeretes, ily hazugságokat, ily rossz akarral a világba szórt, s még nagyobb rossz akarral utánközölt alaptalan ráfogásokat el nem hiszen. A másik közlemény határozott tiltakozás Ballaginnak a Prot. e. lap idei 18-ik számában kifejezett ama testvéries ohajtása ellen, [hogy egy alkotmányozó nemzeti zsinatban való részvételre az unitáriusok is felszólíttassanak. „Tán csak nem az egyházelvűséget erőltető protestans-egyletes szellem behurcolni akarás ez“ — írja az említett lap — „a mindkét hitvallású pozitív protestánsok zsinati működésére? Gondoskodjanak, s fognak is gondolkozni ők magukról, s o h a s e m aggódjunk oly nagyon azok felől, kikre nagyon rá illik Luther szava: más szellem van azokban — a hit tárgyaira nézve. A hitszilárd ref. egyház sehol a világon önjelleg. és hitelv sértés nélkül maga nem hívhatja fel az unitáriusokat közösködéssre, zsinatozásra. (Oh, oh!!!) Van nekünk elég bajunk a magunk modernivel, minek szaporítani a bajt s izgatón a kedélyeket“. Hol van itt a humanitás, a keresztény szeretet legkisebb nyoma, a mely azt mondja: „egyenlő akarral legyetek ti közöttetek egymáshoz a Jézus Krisztus szerint“?! Róm. 15, 5. — De hiszen nem is csoda: a bagoly mindig fél a világozságtól. Ha a pozitívitásnak iménti viudikálása a debreczeni theologusok nézete, úgy vagy akkor szóltak hamisan, midőn lapjuk megindításakor programjukban a vallást r e s l i b e r r i m á -nak mondták, vagy most, mert a pozitívitás minden haladást, minden szabadságot kizár. Tertium non datur. A mi a zsinatban való részvételünk elleni tiltakozást illeti, ez a lap particularismusára, szűkkeblűségre mutat. Ugy látszik, hogy említett lap munkatársai a kereszt. vallást csak másodrendű kútfőkből confessiókból tanulták és közvetlen sem a nagy mestert, sem tudományát nem ismerik, különben tudniok kellene ama nagyszerű mondását: „Aról ismernek meg titeket, hogy az én tanítványim vagytok, ha egymást szeretitek“. És itt figyelmébe ajánlom a szeretett apostolnak ama monását is: „Valaki ezt mondánája: szeretem az Istent és az ő atyjafiát gyűlölendi, hazug az“. 1 Ján. 4, 20. Ezekből láthatja az érintett lap, hogy Luther szerint csakugyan más szellem, a szeretet lelke lakozik bennünk, nem úgy mint benne, a mely a magokat elég impertinenter szabad egyháznak nevező skótokkal (210. lapján) most is az e l e s e t t a n g y a l o k és a s á t á n v a l ó d i l é t é y e l kinlódik.

— **Főtanodánk tanári kara** angol unitárius afiai példájára elhatározta, hogy ezután Főtanácsi gyűléseinket felolvasásokkal köti össze. Az eddigi megállapodás szerint minden ily alkalommal két felolvasás lenne, egy elméleti és gyakorlati tárgyú, a mihez a Főtanács tagjai is hozzászólhatnak végett. A mint tudjuk, ez intézkedés

már a jelen évi Fótanácson életbe lépnek. Üdvözljük derék tanári karunk eme nemes törekvését!

Egyházi könyvtár alapítása ügyében. Egyházunk hívei kizárólag magyarok és székelyek levén, már a teremtőtől józan észszel és tudvágygyal vannak megáldva. Fájdalom, e tudványt nem mindnyájan elégeithetik ki. A szegényebb rész kénytelen megelégedni a valamerettel, a mit a falusi iskolák után a tapasztalat és másokkal való érintkezés nyújt. E kényszerített helyzet ólomsúlylyal nehezkedik rá, a min azonban néha az által könnyít, hogy üres óráiban elmenyen a paphoz és a tanítóhoz, magyarázatot kér azoktól az általa nem értett jelenségekről, találmányokról és eseményekről s jól esik lelkének, midőn ezek magyarázata lelkét megnyugtatja, kielégíti. Vajon már híveink egy részének eme kényszerű helyzete nem elég ok-e arra, hogy az illetők figyelmét egyházi könyvtár alapítására fordítsuk? S ha még ehez egyházunk híveinek magasabb művelődését, a kor igényeihez mért ismeretek megszerzését, iskoláink szükségéit tekintetbe vesszük, lehetetlen, hogy eljöttnek ne lássuk az időt, a mely az ily könyvtárak alapítását sürgetőleg parancsolja. E tekintetben felhívjuk papjaink, tanítóink, egyházköri közgyűléseink és espereseink figyelmét arra, hogy hassanak oda, hogy minden egyes ekklézsiánkban, kapcsolatban az iskolával, egy ily könyvtár alapíttassék, a mely iskoláink szükségéinek megfelelően, s egyes egyházaink híveinek lelki szükségéit és igényeit kielégítse. Mi a dolog iránti meleg érdeklődéssel, s annak valószínűsége iránti őszinte óhajjal vetettük fel a kérdést. Tőlük függ azt megvalósítani, a mit ha őszintén és komolyan akarnak és munkálnak, meglesz. Az igaz munkától Isten áldása soha sem fog elmaradni. Tudunkra az árkosi ekklézsiának van is már mintegy 83 frt alapja kizárólag e célra, a mely létét a Morrison ittlétének köszöni.

Egyház-történelmünk ügyében. Rég érezzük mi egy oly történelmi megírásának szükségességét, a mely a létező összes adatok felhasználásával egyházunk történetét alaposan, tüzetesen és kimerítően előadja. Sokszor feljajdultunk e szükség érzetében. Fel is szólaltunk ennek érdekében e folyóirat hasábjain; de fájdalom, felszólalásunkra mély hallgatás lett a felelet. Mióta folyóiratunk fennáll, egy pár életiratnál, egy pár ekklézsiánk monographiájánál s egy néhány egyh. történelmi adatnál alig adtunk többet. S miért? azért, mert a kiket az ügy közelebbről érdekelne, nem karolják fel eléggé. Az egyházunkra vonatkozó adatok részint az egyes ekklézsiák levéltáraiban, részint az E. K. Tanács levéltárában és kolozsvári főiskolánk könyvtárában, részint az országos levéltárban vannak. Ezek közül az egyes ekklézsiáknál levő adatokat legnehezebb megszerezni. Óhajtandó lenne tehát, hogy minden egyes papunk szólíttassék fel arra, hogy ekklézsiájának történetét a kezében levő összes adatok felhasználásával írja meg. S az így elkészített monographiákat részint e folyóirat hasábjain, részint pedig — miként a reform. atyafiak — a minden évben kiadandó vagy kiadni kellető tiszti névtárak mellett adjuk ki. Így — ha minden évben csak 10--15 ekklézsiák történetét adjuk is ki — néhány év alatt az adatokat összehordjuk, a miből aztán a fennebb említettekkel való összevetés

után valaki alapos történetet írhat, addig pedig soha. Az intézkedés e tekintetben első sorban az E. K. Tanács hivatása és kötelessége. Az ügy sürgős és figyelmét komolyan felhívjuk rá, — annyival inkább, mert már az eddig létezett egyetlen Székely Sándor-féle unitárius valástörténet is teljesen elfogyott, többé nem kapható és sem tanulóinknak, sem pedig azoknak, a kik egyházunk történetével megismerkedni óhajtanak, nincs mit adjunk a kezébe. Ez ügyben még a közelebbi főtanácsn intézkedni kell. Hát azt mikor érzük meg, hogy kéziratilag használt kézikönyveinket nyomtatásban lássuk?

A „**Deutscher Protestantenblatt**“ az angol unitáriusok idei májusi közgyűléséről megemlékezvén, sajnálatát fejezi ki a felett, hogy ez ünnepélyen a német protestans egyesület nem képviseltethette magát, s azt mondja, hogy „az unitáriusok ez idő szerint a leghatározottabb közvetítők a tudomány és a komoly vallásos szellem közt.“ Így itélnek meg minket azok, a kik nincsenek elfoglalva.

— **Derzsi József**, a kolozsvári unitárius anya-egyházközség első lelkésze, meglátogatván a budapesti unitárius fiók-egyházat, ott június 17-én isteni tiszteletet tartott s urvacsorát osztott az ág. hitv. főgymnasium dísztermében. A Derzsi által tartott megható ima és beszéd a jelen voltakra lelkesítő hatással volt. 20 férfi és 7 nő vett urvacsorát. Nem unitárius vallásnak ez alkalommal kevesen voltak, mi részben a nyári időnek s az általánosan nyomott hangulatnak tulajdonítható. Ugyanaz nap a Hungaria kis termében tartott barátságos ebéd igen jó kedélyvel, szellemes pohár köszöntések közt folyt le. Nevezett lelkészünk igen meg volt hatva a szíves fogadtatás által.

Erdélyrészi református atyánkfiai mult hó 27 s következő napjain tartották meg rendes évi egyházkerületi közgyűlésüket a helybeli ref tanoda nagy termében, b. Kemény Gábor államfőgondnok elnöklete alatt. A közgyűlés nevezetesebb tárgyai a Bethlen-főtanoda fekvőségeinek bérbeadása, Enyeden egy rendes tanszék betöltése, államfőgondnokok választása, S.-Szentgyörgyre egy tanár választása, a conventi tagok és új igazgató tanácsosok megválasztása voltak. Egyik legnevezetesebb azonban a képviselői mandatum kérdése volt, de a melyet szerencsésen megoldottak úgy, hogy a jelen gyűlést rendesnek nyilvánították s jövőre az e tárgyban felmerülhető kétségek eloszlására a képviselői mandatum tartamát határozottan körülíró végzést hoztak.

— **Erdemes püspökünk** főt. Ferencz József e hó 17—19 napjain tartá meg főpásztori látogatását tevékeny e. közjegyzőnk Kovácsi Antallal toroczkai és toroczkó-szentgyörgyi ekklezsiáinkban. Már 16-án nagy számú díszes lovas banderium fogadta a borévi hidnál, a mely ünnepélyes menetben vivé bé a szeretett főpásztort Toroczkóra a taraczkok durrogása között. Itt a papi lakba szállt, a hol buzgó, kitudó, tudós esperesünk, Koronka Antal, meleg szavakkal üdvözölte. Másnap és harmadnap egész odaadással és érdeklődéssel végezvén hivatalos teendőit, 19-én a toroczkaiak forró szerenese-kívánataitól kísérvé ért haza székhelyére.